

**MILITARY MEDICAL SERVICE REFORMATION IN THE FIRST HALF OF XIX
CENTURY (A CASE STUDY OF KYIV GOVERNANCE)**

**РЕФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНОЇ СЛУЖБИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ
XIX СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)**

Тетяна Морей

доктор філософії у галузі історії

E-mail: tetianamorei@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3632-2533

Researcher ID: AAB-3281-2021

Університет Григорія Сковороди в
Переяславі, Україна

Tetiana Morei

Phd of Historical Science

E-mail: tetianamorei@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3632-2533

Researcher ID: AAB-3281-2021

Hryhorii Skovoroda University in
Pereiaslav, Ukraine

ABSTRACT

This article provides an analysis of the peculiarities of reforming the military medical service during the first half of the 19th century. It was determined that during the researched period, the first central governing body for the military medical service was established. Based on legal acts and archive documents, the activities of healthcare authorities and institutions that provided medical assistance to specific population groups, namely military servicemen and disabled war veterans, have been investigated. Servicemen medical service was applied both as publicly-funded and for one's own account. The financing of the military medical service was examined, and it was determined that medical assistance to military servicemen was provided both by the state and at the individuals' own expense. Military personnel of various ranks, as well as war veterans, primarily received state-funded medical assistance. Their treatment was provided in both military healthcare institutions, like hospitals, and in civilian medical facilities. Particular attention was given to the military, as they were the base of support for the state, which was constantly in military conflicts. The study, based on a specific region, analyzed the characteristics of medical support for military servicemen who could be deemed unfit or partially fit for service due to their health condition. The article presents a comprehensive analysis of works by both national and international scholars, legislative acts, and archival documents on underexplored aspects of the reform of the military medical service in the first half of the 19th century.

Key words: *health care system, military medical service, reforms, military personnel, war veterans, disabled military personnel, partially capable military serviceman, medical services, Kyiv province.*

Постановка проблеми. В умовах війни пріоритетним напрямом діяльності органів державної влади має стати належне забезпечення та надання медичної допомоги військовослужбовцям, які захищають нашу державу. З цією метою діяльність влади повинна бути спрямована на підвищення якості медичного обслуговування та його доступності для військових. Особливо вагомим та актуальним за часів протидії збройній агресії є питання діяльності військово-медичної служби, яка повинна бути спрямована на підтримання боєздатності та боєготовності збройних сил, шляхом збереження, зміцнення та відновлення здоров'я особового складу військ. Основні завдання військово-медичної служби вже сформовані, проте їх зміст змінюється залежно від суспільно-політичного устрою держави, розвитку збройних сил та військової справи, медицини та охорони здоров'я. Таким чином, дослідження історії військової медицини загалом, та органів її управління зокрема є актуальним в умовах ведення війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання охорони здоров'я в цілому, медичного забезпечення населення, а також військової медицини було предметом дослідження ще з XVII ст., коли військова медицина зароджувалась як окрема галузь. Однак, найвагомішими роботами саме з історії військової медицини можна вважати дослідження М. Бойчака, у яких викладена історія заснування та діяльності Київського військового шпиталю у XVIII-XIX ст., особливості надання медичної допомоги лікарями під час воєнних кампаній. Також, описано реформи військово-медичної служби, особливості медичного забезпечення та фінансування лікування військовослужбовців (Бойчак, 2006). У роботі М. Бойчака "Нариси з історії Української військової терапії" автор досліджує історичний розвиток медицини, у тому числі військової, детально описує внесок видатних вчених-лікарів у розвиток та становлення елементів військової терапії, як однієї із складових медицини, а також видатних лікарів-українців, які були керівниками військово-медичної служби (Бойчак, 2020). У дослідженні А. Черепанова, Т. Соловйової розкрито соціально-правовий розвиток Київщини першої половини XIX ст. На основі широкого кола архівних документів автори проаналізували державні органи управління медичної галузі та особливості медичного забезпечення різних категорій населення регіону (Черепанов, Соловйова, 2017). Щоквартально видається науково-практичний журнал Української військової медичної академії «Український журнал військової медицини», який було засновано у 2020 році Міністерством оборони України. Цей журнал став продовженням попередніх випусків журналу "Військова медицина України", що видавався ще з 2000 року. У дослідженнях, опублікованих у журналі, обговорюється широке коло питань теоретичного, практичного та методологічного характеру з питань історії та розвитку військової медицини, актуальні аспекти військової фармації (Український журнал військової медицини).

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу архівних джерел, нормативно-правових актів та наукових праць дослідити етапи реформування військово-медичної служби першої половини XIX ст., особливості медичного забезпечення військовослужбовців, інвалідів війни та виокремити регіональні особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна система військово-медичної служби пройшла довгий шлях розвитку та реформування, проте, на нашу думку, актуальним буде дослідження періоду першої половини XIX ст., оскільки саме в той час питанням військової медицини приділяли велику увагу. Лікарські управи були створені відповідно до реформи 1797 року. Вони завідували, як системою цивільної, так і військової медицини. За нормативними документами, зокрема Інструкцією медичної колегії, був створений медичний факультет під управлінням двох департаментів: медичної колегії та канцелярії. Президент, 3 лікарі медицини, 1 штаб-лікар, 1 оператор і 1 аптекар були членами колегії. Головним завданням колегії була охорона здоров'я населення. За Інструкцією її функціонал був різноманітним, зокрема вона утримувала аптеки, пропагувала лікарську науку, завідувала аптекарями, лікарями, операторами, здійснювала екзаменування всіх вищезазначених осіб та організовувала підготовку і навчання через університети лікарської теорії і практики тощо (ПСЗРИ-1, № 11965, 1797:413-415).

При Міністерстві військово-сухопутних сил було затверджено Медичну експедицію з метою поліпшення системи управління військово-медичною службою. Така реформа дала можливість зосередити в одних руках все те, що відносилось до організації і керівництва військовою медициною. На думку М. Бойчака, яку ми поділяємо, першим центральним органом управління військово-медичної служби стала Медична експедиція Міністерства військово-сухопутних сил (Бойчак, 2006:15). При Міністерстві військово-сухопутних сил було призначено генерал-штаб-лікаря (він же був головою Медичної експедиції), який контролював стан військової медицини. Військове міністерство у 1808 році було перейменоване на Міністерство військово-сухопутних сил. Командирам полків і частин

підпорядковувалися медичні службовці, які знаходилися в полках та інших військових частинах. Свій особливий штат був у кожного військового шпиталю.

Надання медичної допомоги військовослужбовцям здійснювалося як у міських лікарнях так і військових шпиталях. Військовому губернатору Б. Княжнину, Київський цивільний губернатор своїм циркуляром повідомляв, що щороку за лікування хворих військових нижчих чинів встановлювалася оплата, до якої, зокрема включали лікування (медичні препарати); харчування, меню якого доповнювали медом, молоком, маслом і навіть вином; речі, які використовують в лікарні (постільна білизна, одяг, взуття, посуд, папір); утримання будівель та приміщень лікарні, що включало ремонт, освітлення, опалення; оплата медичного персоналу та службовців. Таким чином, провівши відповідні розрахунки, була встановлена плата на утримання одного хворого. У 1830 р. вона становила 50 коп. Циркуляром також було передбачено можливість зміни середньої вартості утримання одного хворого (щороку цей показник змінювався), оскільки ціна на харчування не була стабільною і залежала від ціни на продукти (ф.533, оп.1, спр. 663, 1830: 6-7 арк.).

У зв'язку зі збільшеною кількістю хворих військовослужбовців (особливо під час військових кампаній або епідемій) для їх лікування створювали військово-тимчасові шпиталі. Вони розподілялися за корпусами й дивізіями військ. Залежно від кількості хворих військових, які могли перебувати на лікуванні в шпиталях, їх було поділено на 6 класів. У період війни шпиталі першого (при кавалерійській дивізії), другого (при піхотній дивізії), третього (при піхотному корпусі) класів функціонували при діючій армії. Київський військовий шпиталь відносився до третього класу (був корпусним), і дислокувався при третьому піхотному корпусі 1 армії. Пізніше, з метою зменшення витрат, дивізійні та корпусні шпиталі ліквідували, а залишили лише постійні, до яких відносився і Київський військовий шпиталь. Він став шпиталем четвертого класу, де лікування одночасно могло надаватися 1000-1200 хворим військовослужбовцям нижчих чинів та 20 офіцерам. Для медичного та продовольчого забезпечення армії по військовим дорогам відкривали магазини та військові шпиталі. Військовий тракт, який проходив від Києва до Володимира вважався одним із найбільших, де було відкрито військовий шпиталь у м. Білогородка, продовольчі магазини у містах Брусилів та Коростишів. Утримання шпиталів та магазинів по військових трактах покладалося безпосередньо на військовий департамент.

Протікання хвороб і лікування хворих в шпиталях ординатори записували в «палатні книги». Головним інспектором медичної частини армії Я. Вілліє було прийнято нову військову Фармакопею, своєрідний каталог, за яким можна було отримувати ліки. В каталозі зазначалося, що військовим службовцям, їх родинам (дружинам та дітям) за рецептом безкоштовно видавали медикаменти, згідно каталогу. Цей рецепт мав бути підписаний головним лікарем. Якщо до рецепту вписували медичні препарати, ліки, які не відносились до каталогу, то хворому потрібно було оплатити за весь перелік медикаментів в рецепті (навіть за ті, які входили до каталогу) (ПСЗРИ-1, № 24250, 1810: 203-204).

До цивільних осіб відносили офіцерів, яких було звільнено з військової служби і вони підпорядковувалися цивільному відомству. Такі особи самостійно сплачували встановлену за лікування плату, якщо вони проходили лікування у військових шпиталях. У тих випадках, коли матеріальне становище офіцера було скрутним, то за його лікування платили місцеві прикази громадського опікування. Якщо офіцери, отримували пенсію, то з неї за лікування вони платили військовому комісаріату. У випадку смерті офіцера, кошти за його лікування і поховання стягувалися або ж з пенсії, а якщо її не вистачало, то з місцевих приказів громадського опікування. Не мали права лікуватися відставні військовослужбовці, як за рахунок комісаріату в цивільних лікарнях, так і за рахунок казни у військових шпиталях. Лише офіцери у відставці, які знаходилися під опікою Комітету поранених і відставні нижчі військові службовці мали право на безкоштовне лікування. Комісаріат за їх лікування сплачував по 15 коп. сріблом на добу у випадку їх скрутного матеріального становища (Устав врачебный, 1857).

Значно збільшилася кількість поранених і хворих, які поступали із районів військового конфлікту під час придушення Польського повстання у 1830-1831 рр. У військових шпиталях для їх лікування місць не вистачало, тому військовослужбовців направляли до міських лікарень.

У зверненні від 11 липня 1831 р. за № 1149 міністра внутрішніх справ графа А. Закревського до Київського військового губернатора, яке збереглося в архівних документах, йшлося про те, що А. Закревський просив підтвердити списки хворих військовослужбовців, які знаходилися в міських лікарнях. Списки таких хворих і порядок їх прийому в медичні установи відбувався згідно з правилами, розробленими відомством військового губернатора. У документі йшлося про те, що до цивільних лікарень приймали військовослужбовців під наглядом командирів гарнізонних батальйонів лише в губернських містах.

При прийомі до військових шпиталів «Правилами» встановлена відповідна форма документації під літерою «А». У лікарнях необхідно було вести списки військовослужбовців, записувати їх у спеціальні книги, для того, щоб не списувати кошти на неіснуючих хворих. Під літерою «Б» встановлювалися правила для виписки військовослужбовців. Зокрема, коли хворий одужав, лікарня в день його виписки повинна письмово повідомити місцевих воєначальників. Військові чиновники повинні прислати охорону для подальшого супроводу військовослужбовця. У випадку смерті або втечі військовослужбовця відправляли до військових гарнізонів особливе повідомлення. Білети та речі померлих або дезертирів відправляли військовим начальникам (ЦДІАК, ф.533, оп.3, спр.1063, 1831:26 арк). Особливі списки військовослужбовців, які лікувалися в цивільних лікарнях, також повинні були вести місцеві воєначальники. У ці реєстри записувати дані про те, з якого військового відомства поступив хворий, з якою хворобою, який час перебував на лікуванні. Кожного місяця військові чиновники і лікарні направляли ці списки до імперського департаменту головного військового штабу. Так здійснювали контроль за виділеними коштами на лікування хворих. При лікарнях не залишали тих військовослужбовців, які були невиліковно хворими. Це було не вигідно для казни. Таких хворих звільняли зі служби і утримували як інвалідів війни. Командири гарнізонних батальйонів та інвалідних команд, для інспекції таких випадків, повинні були відвідувати лікарні щонайменше 4 рази на місяць (ЦДІАК, ф.533, оп.3, спр.1063, 1831:26 арк; Морей, 2018).

Кожного місяця, з метою виділення коштів на медичне забезпечення хворих в департамент комісаріату, а також до комісії комісаріатського депо передавалися відомості про стан хворих в цивільних лікарнях. Така форма документації позначалася літерою «В». Такі форми документів підписували коменданти, там, де їх не було – батальйонні командири; в повітових містах – командири інвалідних команд. Свої підписи на документах ставили також старший лікар лікарні, члени міської думи, городничий чи поліцмейстер. Якщо оплата лікування здійснювалася за рахунок приказів громадського опікування, то до них мали відправити оригінали документів, оскільки їх перевіряли при ревізіях державного контролю (ЦДІАК, ф.533, оп.3, спр.1063, 1831:26зв. арк). У департамент комісаріату, не пізніше 5-го числа кожного місяця, надсилали копії документів. Негайно повідомляли про померлих осіб (ЦДІАК, ф.533, оп.3, спр.1063, 1831:27 арк). Були випадки і несвоєчасного повідомлення лікарнями до департаменту комісаріату інформації про хворих військовослужбовців. Іноді такі дані подавали не за встановленою формою або взагалі не подавалися. У лікарні Звенигородського повіту Київської губернії саме і були виявлені такі порушення (ЦДІАК, ф.533, оп.3, спр.1063, 1831:72 зв. арк).

На законодавчому рівні встановлювалася оплата за перебування у цивільних лікарнях військових. Кожного року видавався табель, в якому вказувалися ціни за лікування, утримання і поховання військових. Приказам громадського опікування крім зазначених

сум, виділяли на добу на кожного хворого ще по 10 коп. на медичні препарати. (ПСЗРИ-2, №11140, 1838:299).

Архівні джерела надають відомості про суми, які виділялися на утримання та поховання військовослужбовців. В указі Сенату за № 3835 від 16 січня 1855 р. йшлося про затвердження табелю, в якому прописаний кошторис на утримання військовослужбовців в міських лікарнях, а у випадку їхньої смерті на поховання. За пропозицією обер-прокурора Б. Данзаса, запропонований табель було затверджено. Зокрема, за медичні препарати на кожного хворого, понад норму, дозволяли використати на добу по 3 коп. сріблом (ЦДІАК, ф.442, оп.160, спр.42, 1855: 29 арк). У різних губерніях кошти, які виділяли на добу на одного хворого військовослужбовця нижчих чинів дещо різнилися. Наприклад, у Полтавській губернії на лікування і поховання виділяли відповідно – 31 ½ коп. і 1 руб. 15 коп., у Таврійській – 43 коп. і 1 руб. 15 коп., у Херсонській – 41 ½ коп. і 1 руб. 15 коп., у Чернігівській – 30 коп. і 1 руб. і 14 коп. У трьох Правобережних українських губерніях ситуація була наступною: у Київській губернії 29 коп. йшло на лікування, 1 руб. ¾ коп. на поховання; у Волинській губернії відповідно 28 коп. і 95 ½ коп.; у Подільській губернії – 25 коп. і 1 руб. 15 коп. (ЦДІАК, ф.442, оп.160, спр.42, 1855:29 арк). Таким чином, проаналізувавши ці показники, можна дійти висновку, що найнижчі показники сум на медичне забезпечення військовослужбовців були у Правобережних губерніях (Київській, Волинській, Подільській).

У деяких випадках чоловіків могли не зараховувати на військову службу, зокрема, особу, із тяжкими захворюваннями, могли визнати недієздатною або частково дієздатною. У положенні від 5 травня 1810 року розписаний перелік хвороб (44 хвороби), за якими осіб визнавали непридатними до військової служби. Такими хворобами були: «дряхлость, совершенная глупость, долговременное безумие, падучая, паралич, удушье, последствия венерической болезни...» тощо (ПСЗРИ-1, №24145, 1810:81-84). Осіб, які не могли служити на фронті, визнавали частково недієздатними. Вони хворіли на «золотушные опухоли, близорукость, заячий глаз, хронический насморк, неизлечимые пятна» (ПСЗРИ-1, № 24145, 1810:86). Цей перелік нараховував 40 хвороб. Головні шпиталі складали відомості про недієздатних і частково дієздатних військовослужбовців. Зведені дані направляли в медичну частину військового департаменту для вирішення подальшої долі частково непридатних до служби осіб (ПСЗРИ-1, №24145, 1810:87). Медичних працівників штрафували за те, що вони давали дозвіл приймати на службу недієздатних рекрутів. З них вираховували по 500 руб. за кожен такий випадок. До формулярних списків заносили такі штрафи. Для медичних працівників такі штрафи були ганебними (ПСЗРИ-1, №24291, 1810: 249-250).

Генерал-ад'юнкт Ігнат'єв, таємний радник В. Пеликан і генерал-майор Паскін у 1848 р. підписали спеціальне положення за яким встановлювалося 4 розряди недієздатних осіб, яких направляли для проходження подальшої служби у: 1) нестройові команди; 2) внутрішню варту та інші команди, де був стройовий особовий склад; 3) довготривалу відпустку, терміном від одного до трьох років; 4) відставку. Військовислужбовців визнавали недієздатними і відносили до певного розряду, якщо в них була одна із 75 внесених до списку хвороб. Недієздатними були хворі на проказу, рак (cancer), параліч «слабоумие, падучую», виразку тощо (Морей, 2018: 44).

Певна увага держави приділялась також і інвалідам війни. Свідченням цього є укази видані у різні роки урядом. Указ про відставку інвалідів виданий 21 січня 1797 р. У ньому йшлося про те, що особи, які прослужили 25 років до 1795 р. отримувати відповідне до штату жалування і мали право оселятися у вибраних ними містах (ПСЗРИ-1, №17752, 1797:300). Інваліди могли у державних структурах продовжувати службу. При відомстві Межового Сенату департаменту уряд 6 серпня 1797 р. створив інвалідну команду. До неї входило 614 рядових військовослужбовців і 151 унтер-офіцер, які працювали при землемірних закладах, в Межовій канцелярії, Межових конторах. (ПСЗРИ-1, №18079,

1797:671). Інвалідні команди видавали інвалідам паспорти при звільненні зі служби (ПСЗРИ №18121, 1797:720-721). Інвалідам, які працювали при Межових урядах збільшували витрати на амуніцію. Про це свідчить виданий урядом указ від 10 травня 1811 р. З цього року інвалідів в різних ротах і командах прирівнювали до військових інвалідів. Таких осіб розділяли на три групи: 1) рухомі, 2) ті, що знаходяться на службі, 3) недієздатні. 35 рот складали рухомі інваліди. Вони забезпечувалися відповідно до штату і служили при шпиталях. У повітових містах кожної губернії, в тому числі і Київської, розквартировувалися військові інваліди, що продовжували службу і недієздатні (ПСЗРИ-1, №24568, 1811: 593-597). Лікуванням солдат-інвалідів займалися лікарні приказів громадського опікування або полкові чи гарнізонні лазарети. За лікування і харчування у військових шпиталях з солдат-інвалідів коштів не брали, а у випадках перебування і лікування у лікарнях громадського опікування — вони сплачували половину, від отриманого жалування (Морей, 2018:46)

Солдатів військових рухомих інвалідних рот, які знаходились у військових шпиталях, забезпечували теплим одягом. Свідченням цього є виданий урядом указ від 19 серпня 1820 р. Оскільки у 1820 р. Київський шпиталь відносився до 3-го класу, то були виділені кошти 12-ти інвалідам для закупівлі одягу, зокрема шкіряні рукавиці, чоботи шапки, шуби (ПСЗРИ-1, №28390, 1820:423-424). Відомості складали про кількість хворих кожної військової інвалідної команди. Наприклад, у 1827 р. повітовий лікар містечка Богуслава склав і направив до МВС відомість про хворих арештованих, що знаходилися у міській тюрмі та кількість хворих богуславської інвалідної команди. У цьому документі медичний працівник описував хід протікання хвороби в кожного пацієнта, можливі ускладнення та засоби боротьби з ними (ф. 442, оп.1. спр. 3, 1827). 10% коштів вираховували із нагород чиновників різних відомств на утримання інвалідів.

У середині XIX ст. при шпиталях з'явилися сестри милосердя. Вперше, під час Кримської війни, під керівництвом М. Пирогова було використано жіночу працю в шпиталях. Першим військовим лікувальним закладом став Київський військовий шпиталь в якому у 1860 р. була використана праця сестер милосердя (Бойчак, 2006:198).

Висновки. Таким чином, проаналізовані матеріали дають підстави стверджувати, що у першій половині XIX ст. здійснювалось реформування військово-медичної служби, а саме, становлення системи державного регулювання медичного забезпечення населення, військовослужбовців та інвалідів війни. Оскільки держава, у досліджуваний нами період, постійно перебувала у військових конфліктах, то особлива увага приділялася медичному забезпеченню військовослужбовців, так як саме армія була опорою держави. Архівні матеріали засвідчують, що за державний кошт здійснювалось лікування цієї категорії населення. Забезпеченням військових медичними препаратами займалися прикази громадського опікування. Військовослужбовцям та членам їх сімей ліки видавали безкоштовно. Лікування військовослужбовців та інвалідів війни проходило у військових шпиталях та у міських лікарнях, де їх забезпечували харчуванням, одягом та медичними препаратами. За станом здоров'я (законодавчо визначені види хвороб) військовослужбовців могли визнати недієздатними або частково дієздатними. У такому випадку вони теж отримували деякі соціальні гарантії від держави.

Дослідження історії військової медицини, зародження та реформування військово-медичної служби дає можливість обирати найефективніші способи і форми повноцінного медичного забезпечення військ у різних умовах їх діяльності. Ця тема набуває особливої актуальності в умовах сьогодення, під час складних умов ведення війни.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Бойчак М. П. История Киевского военного госпиталя в XVIII-XIX веках. Становление и развитие военной медицины в Украине, 2006. 720 с.

Бойчак М. П. Нариси з історії Української військової терапії. Київ: АртЕк, 2020. Кн. 1: Українська медицина у період історії нового часу. 540 с.

Морей Т. В. Нормативно-правове забезпечення надання медичної допомоги військовослужбовцям у першій половині XIX ст. (на прикладі Київської губернії). *Сумська старовина*. 2018. № LIII. С. 40–49.

Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. (далі - ПСЗРИ-1). ПСЗРИ-1: с 1762-1764 гг. СПб. Отд-ния Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830. Т. 16, № 11965. С. 413-419.

ПСЗРИ-1: с 6 нояб. 1796 г. по 1797 г., СПб.: Тип. II Отд-ния. Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830 г. Т. 24, № 17752. С. 300.

ПСЗРИ-1: с 6 нояб. 1796 г. по 1797 г. СПб.: Тип. II Отд-ния. Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830 г. Т. 24, № 18079. С. 671.

ПСЗРИ-1: с 6 нояб. 1796 г. по 1797 г. СПб.: Тип. II Отд-ния. Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830 г. Т. 24, № 18121. С. 720-721.

ПСЗРИ-1: с 1810 по 1811 гг. СПб.: Тип. II Отд-ния. Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830 г. Т. 31, № 24145. С. 81-88.

ПСЗРИ-1: с 1810 по 1811 гг. СПб.: Тип. II Отд-ния. Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830 г. Т. 31, № 24250. С. 203-204.

ПСЗРИ-1: с 1810 г. по 1811 г. СПб.: Тип. II Отд-ния. Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830 г. Т. 31, № 24291. С. 249-250.

ПСЗРИ-1: с 1810 г. по 1811 г. СПб.: Тип. II Отд-ния. Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830 г. Т. 31, № 24568. С. 593-597.

ПСЗРИ-1: с 1820 г. по 1821 г. СПб.: Тип. II Отд-ния. Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830 г. Т. 37, № 28390. С. 423–424.

Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе (далі – ПСЗРИ-2). ПСЗРИ-2: с 1825 по 1888 гг. СПб.: Тип. II Отд-ния. Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1838 г. - Т. 13, Ч. 1, № 11140. С. 299.

Свод законов Российской Империи издание: 1857 г. [в 15 т.]. СПб.: Тип. Второго Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1857-1868 гг. Т. XIII., Ч. 3. Устав врачебный, Книга Первая. Учреждения врачебные, ст. 1-832, с. 1-146.

Український журнал військової медицини. Ukrainian Journal of Military Medicine. URL: <https://ujmm.org.ua/index.php/journal>

ЦДІАК України, Ф. 442, оп. 1, спр. 3, 1827 г. 1-79 арк.

ЦДІАК України, Ф. 533, спр. 663 Переписка с Киевским гражданским губернатором о количестве денег, расходуемых на содержание военных чинов в больницах подведомственных Киевскому приказу общественного призрения. 1830 г. 7 арк.

ЦДІАК України, Ф. 533, оп. 3, спр. 1063 Циркуляр Департамента медицинского от 30 марта 1831 г. о бесплатном лечении служащих медицинских учреждений в госпиталях и больницах приказов общественного призрения за счет Медицинского ведомства. 1831 г. 1-36 арк.

ЦДІАК України, Ф. 533, оп. 3, спр. 1063 Циркуляр МВД Департамента Хозяйственного от 16.09.1831 г. о своевременном представлении городским больницам ведомостей о больных военнослужащих. Образец ведомости прилагается. 1831 г. 69-72 арк.

ЦДІАК України, Ф. 442, оп. 160, спр. 42, ч. 2. Табель платы установленной на 1855 г. за помещение в больницах, подведомственных приказам общественного призрения и погребение умерших низких воинских чинов. 1855 г. 69 арк.

ЦДІАК України, Ф. 442, Оп. 1, спр. 3. Ведомость богуславского поветового лекаря о количестве больных Богуславской инвалидной команды и арестованных в городской тюрьме с указанием их болезней. 1827 г., 1–79 арк.

Черепанов А. І. Київська губернія у першій половині XIX ст.: історико-правові, соціокультурні виміри. Переяслав-Хмельницький «ФОРМ Дюмбровська Я. Ф.», 2017. 226 с.

REFERENCES

Boichak M. P. (2006). Ystoryia Kyevskoho voennoho hospytalia v KhVIII–KhIKh vekakh. Stanovlenye y razvytye voennoi medytsyny v Ukrayne. [The history of the Kiev military hospital in the XVIII – XIX centuries. Formation and development of military medicine in Ukraine]. К. 720 p.[in Russian].

Boychak M. P. (2020). Narysy z istoriyi Ukrayins'koyi viys'kovoyi terapiyi. Kyiv. [Essays on the history of Ukrainian military therapy]. ArtEk. Kn. 1: Ukrayins'ka medytsyna u period istoriyi novoho chasu. 540 p. [in Ukrainian].

Morey T. V. (2018). Normatyvno-pravove zabezpechennya nadannya medychnoyi dopomohy viys'kovosluzhbovtsyam u pershiy polovyni KhIKh st. (na prykladi Kyivs'koyi huberniyi). [Regulatory provision of healthcare delivery for the members of the military in the first half of the 19th century]. *Sums'ka starovyna*. № LIII. P. 40–49. [in Ukrainian].

Polnoe sobranie zakonov Rossyyskoy ymperyy. Sobranie pervoe. (dali – PSZRY-1). [Complete collection of laws of the Russian Empire. (hereinafter PSZRI)] PSZRY-1: s 1762-1764 hh. SPb. Otdnyya Sobstven. Kantselyaryy Eho Ymp. Velychestva, 1830. T. 16, № 11965. P. 413-419. [in Russian].

PSZRY-1: s 6 noyab. 1796 h. po 1797 h., SPb.: Typ. II Otd-nyya. Sobstven. Kantselyaryy Eho Ymp. Velychestva, 1830 h. T. 24, № 17752. P. 300. [in Russian].

PSZRY-1: s 6 noyab. 1796 h. po 1797 h. SPb.: Typ. II Otd-nyya. Sobstven. Kantselyaryy Eho Ymp. Velychestva, 1830 h. T. 24, № 18079. P. 671. [in Russian].

PSZRY-1: s 6 noyab. 1796 h. po 1797 h. SPb.: Typ. II Otd-nyya. Sobstven. Kantselyaryy Eho Ymp. Velychestva, 1830 h. T. 24, № 18121. P. 720-721. [in Russian].

PSZRY-1: s 1810 po 1811 hh. SPb.: Typ. II Otd-nyya. Sobstven. Kantselyaryy Eho Ymp. Velychestva, 1830 h. T. 31, № 24145. P. 81-88. [in Russian].

PSZRY-1: s 1810 po 1811 hh. SPb.: Typ. II Otd-nyya. Sobstven. Kantselyaryy Eho Ymp. Velychestva, 1830 h. T. 31, № 24250. P. 203-204. [in Russian].

PSZRY-1: s 1810 h. po 1811 h. SPb.: Typ. II Otd-nyya. Sobstven. Kantselyaryy Eho Ymp. Velychestva, 1830 h. T. 31, № 24291. P. 249-250. [in Russian].

PSZRY-1: s 1810 h. po 1811 h. SPb.: Typ. II Otd-nyya. Sobstven. Kantselyaryy Eho Ymp. Velychestva, 1830 h. T. 31, № 24568. P. 593-597. [in Russian].

Polnoe sobranie zakonov Rossyyskoy ymperyy. Sobranie vtoroe (dali – PSZRY-2). [Complete collection of laws of the Russian Empire. (hereinafter PSZRI2)] PSZRY-2: s 1825 po 1888 hh. SPb.: Typ. II Otd-nyya. Sobstven. Kantselyaryy Eho Ymp. Velychestva, 1838 h. T. 13, Ch. 1, № 11140. P. 299. [in Russian].

Svod zakonov Rossyyskoy Ymperyy Code of laws of the [Russian Empire] yzdanye: 1857 h. [v 15 t.]. SPb.: Typ. Vtoroho Otdelenyya Sobstvennoy E.Y.V. Kantselyaryy, 1857-1868 hh. T. KhIII., Ch. 3. Ustav vrachebnyy, Knyha Pervaya. Uchrezhdenyya vrachebnye, st. 1-832, p. 1-146. [in Russian].

Ukrayins'kyi zhurnal viys'kovoyi medytsyny. [Ukrainian Journal of Military Medicine]. [in Ukrainian]. URL: <https://ujmm.org.ua/index.php/journal>

Tsentrал'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny (dali - TsDIAK Ukrayiny), [Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv (hereinafter - CDIAC of Ukraine)] F. 442, op. 1, spr. 3, 1827 h. 1-79 ark. [In Russian].

TsDIAK Ukrayiny, F. 533, spr. 663 Perepyska s Kyevskym hrazhdanskym hubernatorom o kolychestve deneh, raskhoduemykh na sodержanye voennykh chynov v bol'nytsakh podvedomstvennykh Kyevskomu prykazu obshchestvennogo pryzrenyya. [Correspondence with the Civil Governor of Kyiv on the amount of money spent on the maintenance of military ranks in hospitals under the Kyiv Order of Public Welfare]. 1830h. 7 ark. [in Russian].

TsDIAK Ukrayiny, F. 533, op.3, spr. 1063 Tsyrykulyar Departamenta medytsynskoho ot 30 marta 1831 h. o besplatnom lechenyy sluzhashchykh medytsynskykh uchrezhdenyy v hospytalyakh y bol'nytsakh prykazov obshchestvennoho pryzrenyya za schet Medytsynskoho vedomstva.[Circular of the Department of Medicine dated March 30, 1831 on free treatment of medical employees established in hospitals and hospitals ordered by public welfare at the expense of the Medical Department].1831 h. 1- 36 ark. [in Russian].

TsDIAK Ukrayiny, F. 533, op.3, spr. 1063 Tsyrykulyar MVD Departamenta Khozyaystvennoho ot 16.09.1831 h. o svoevremennom predstavlenyy horodskym bol'nytsam vedomostey o bol'nykh voennosluzhashchykh. Obrazets vedomosty prylahaetsya. [Circular of the Ministry of Internal Affairs of the Department of Economy dated September 16, 1831 on the timely submission of information on sick military personnel to city hospitals. A sample sheet is attached].. 1831 h. 69-72 ark. [in Russian].

TsDIAK Ukrayiny, F. 442, op. 160, spr. 42, ch. 2. Tabel' platy ustanovlennoy na 1855 h. za pomeshchenye v bol'nytsakh, podvedomstvennykh prykazam obshchestvennoho pryzrenyya y pohrebenye umershykh nyzkykh voynskykh chynov. [Table of fees established in 1855 for accommodation in hospitals subject to orders of public concern and burial of deceased low military ranks].1855 h. 69 ark. [in Russian].

TsDIAK Ukrayiny, F. 442, Op.1. spr. 3. Vedomost' bohuslavskoho povetovoho lekarya o kolychestve bol'nykh Bohuslavskoy ynvalydney komandu y arestovannukh v horodskoy tyur'me s ukazanyem ykh bolezney.[Report of the Bohuslav district doctor on the number of patients of the Bohuslav disabled team and those arrested in the city prison with an indication of their illnesses]. 1827 h., 1–79 ark. [in Russian].

Cherepanov A. I. (2017). Kyivs'ka huberniya u pershiy polovyni KhIKh st.: istoryko-pravovi, sotsiokul'turni vymiry [Kyiv province in the first half of the 19th century: historical, legal, sociocultural dimensions]. / A. I. Cherepanov, T. M. Solovyova. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyi «FOP Dombrovs'ka Ya. F.». 226 p. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано особливості реформування військово-медичної служби першої половини XIX століття. Встановлено, що у досліджуваний період було створено перший центральний орган управління військово-медичної служби. На основі нормативно-правових актів та архівних джерел висвітлено діяльність органів, що займалися питаннями охорони здоров'я та закладів, які надавали медичну допомогу окремим категорія населення, а саме військовослужбовцям та інвалідам війни; досліджено стан фінансування військово-медичної служби і встановлено, що медична допомога військовослужбовцям здійснювалася як за державний, так і за власний кошт. Військові різних чинів і звань, інваліди війни отримували медичну допомогу переважно безкоштовно, за рахунок держави. Їх лікування здійснювалось як у військових медичних закладах — шпиталях, так і у цивільних лікарнях, де їх забезпечували харчуванням, одягом та медичними препаратами. На прикладі окремого регіону проаналізовано особливості медичного забезпечення військовослужбовців, яких за станом здоров'я могли визнати недієздатними або частково дієздатними. У статті здійснено аналіз нормативно-правових актів та архівних документів з недостатньо вивчених питань військово-медичної служби першої половини XIX ст., оскільки дослідження історії військової медицини, зародження та реформування військово-медичної служби дає можливість обирати найефективніші способи і форми повноцінного медичного забезпечення військ у різних умовах їх діяльності, яке набуває особливої актуальності під час складних умов ведення війни.

Ключові слова: військово-медична служба, реформи, військовослужбовці, інваліди війни, недієздатний, частково дієздатний, медичне забезпечення, Київська губернія.